

Piotr Szkutnik

Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych

Biuletyn Szadkowski 5, 111-127

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Szkutnik*

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW SZADKU, ZNAJDUJĄCE SIĘ W ARCHIWACH KOŚCIELNYCH

Szadek od początku swego istnienia związany był ze strukturami administracji kościelnej. Wraz z okolicą tworzył jej podstawową jednostkę podziału tj. parafię. Był i jest również, siedzibą dekanatu, obejmującego swym zasięgiem okoliczne parafie. Administracja kościelna wytworzyła w związku z tym różnorodną dokumentację, związaną ze swym funkcjonowaniem na tym obszarze.

Źródła kościelne, dotyczące parafii Szadek, zostały zgromadzone w większości w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, ponadto w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. W zasobach archiwalnych we Włocławku znajduje się wiele cennych dla dziejów Szadku dokumentów. Są nimi luźne akta bądź też całe zespoły akt sporządzane na terenie parafii Szadek lub jej dotyczące. Archiwa kościelne przechowują zarówno dokumentację kościelną, jak i świecką.

Najstarsza grupa akt dotyczących Szadku znajduje się w zbiorze dokumentów pergaminowych i papierowych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Do zbioru tego włączono m. in. wystawiony 14 kwietnia 1578 r. w Warszawie dokument, nazwany drugą erekcją Szadku. W akcie tym Stefan, król Polski, wielki książę Litwy, Rusi itd., na prośbę przedstawicieli królewskiego miasta Szadek, którego pierwszy przywilej lokacyjny spłonął, wystawia nowy dokument prawa niemieckiego w odmianie magdeburskiej oraz ustala dalsze jego sprawy ogólne i szczegółowe.

Kolejny akt wystawiono 2 stycznia 1598 r. w Szadku. W dokumencie tym Nadzwyczajny Sąd Wójtowski w Szadku przyjmuje od mieszczanina Walentego S[z]arego, w domu jego synowca Walentego S[z]arewicza, ostatnią wolę tego pierwszego.

* Piotr Szkutnik jest asystentem w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

Walenty S[z]ary, mieszczanin z Szadku dyktuje wobec przedstawicieli miejscowego urzędu wójtowskiego własny testament, rozporządzając swoim skromnym dobytkiem.

W następnym dokumencie z 21 maja 1683 r., Urząd Grodzki w Piotrkowie powiadamia, że do jego kancelarii przybył szlachcic Kazimierz Zakrzewski, przynosząc do wpisu w tamtejsze akta, laudum sejmiku szadkowskiego (z 10 maja 1683 r.), podane już uprzednio do akt sieradzkich, o treści: (1) 17 maja 1683 r. Urząd Grodzki w Sieradzu podaje do wiadomości, że przed jego aktami stanął szlachcic urodzony Kazimierz Łuko(w)ski, przekazując do ingrosacji laudum sejmiku szadkowskiego (z 10 maja 1683 r.) województwa sieradzkiego, (2) 10 maja 1683 r. Szadek, Sejmik województwa sieradzkiego (obejmującego powiaty: sieradzki, szadkowski, piotrkowski, radomskowski i ziemię wieluńską), odbyty w Szadku pod przewodnictwem szlachcica urodzonego Władysława Mycielskiego, wojskiego większego i marszałka koła rycerskiego tegoż województwa, uchwała podatki na odsiecz wiedeńską króla Jana III, w obronie chrześcijaństwa, przeciw nawale tureckiej.

W dokumencie z 23 lipca 1683 r. Urząd Grodzki w Sieradzu poświadcza, że do jego kancelarii przybył szlachcic urodzony Szymon Bolest, który w imieniu szlachcica urodzonego Jana Mączyńskiego, chorążego warszawskiego i marszałka sejmiku Szadkowskiego, złożył do aktykacji kolejne laudum uchwalone 10 lipca 1683 r. w Szadku, w którym dygnitarze, urzędnicy i rycerstwo województwa sieradzkiego, zebrane od 7 lipca w Szadku pod przewodnictwem marszałka Jana Mączyńskiego, podnoszą podatki i kontrybucje od wszystkich stanów na potrzebę obrony ojczyzny. Laudum podpisał J. Mączyński.

Interesującym i dość obficie zachowanym materiałem źródłowym są akta wizytacji. Dokumentacja aktowa wizytacji kanonicznych instytucji kościelnych stanowi materiał do opracowywania historii regionalnej. Akta te opisują kościoły, kaplice, inne zabudowania kościelne, ich wyposażenie, ruchomości, posiadłości, dochody kościelne, personel kościelny. Najstarsze akta wizytacji archidiecezji gnieźnieńskiej, pochodzące z XVII, XVIII i XIX w., znajdują się w zespole Akt Arcybiskupów Gnieźnieńskich w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Kilkanaście wizytacji

opisuje parafię Szadek. Przedstawiony dalej wykaz pobieżnie omawia ich treść dotyczącą Szadku.

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z lat 1635–1636 pochodzące z wizytacji archidiakońskiej, zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze szpitalnej św. Ducha, z kościołem pod tymże wezwaniem, położonym na przedmieściu po wschodniej stronie miasta. Opisują kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, wzmiankując prepozyturę parafialną. Wspominają o kościele pw. św. Idziego opata, stojącym poza kurią królewską w kierunku wsi Wojsławice.

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z 1683 r., pochodzące z wizytacji archidiakońskiej, zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze parafialnej, kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba apostoła. Ponadto wzmiankują o prepozyturze szpitalnej św. Ducha, erygowanej w r. 1540, usytuowanej wewnątrz miasta, przy drodze wiodącej do Uniejowa, z nową kaplicą niededykowaną oraz o kościele pw. św. Idziego opata, stojącym za miastem, obok palacu królewskiego.

Kolejne akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z lat 1711–1712 pochodzą z wizytacji generalnej, którą przerwano z powodu panującej w Szadku zarazy. W dokumentach tych nie ma opisów, a informacje o kościołach czy też kaplicach pw. Ducha św. i św. Bartłomieja apostoła podaje jedynie indeks. Wzmiankowany jest również miejscowy dziekan ks. Andrzej Wyszyński, proboszcz parafii Rusiec.

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego z lat 1728–1729 pochodzące z wizytacji generalnej, zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze parafialnej, kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba apostoła (wymieniają 13 oltarzy) wizytowanym 24 stycznia, a ponadto o prepozyturze szpitalnej św. Ducha z nowym kościołem, niededykowanym.

Akta wizytacji dekanatu szadkowskiego z lat 1759–1760, pochodzące z wizytacji dziekańskiej odbytej przez ks. Michała Rafała Jarnowskiego, proboszcza parafii Rusiec, dziekana kolegiaty łaskiej i dekanatu Szadkowskiego, zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze parafialnej. Informują

również o prepozyturze szpitalnej św. Ducha z własnym kościołem pod tymże wezwaniem, kościele (kaplicy względnie prebendzie) na starym mieście, erygowanym 13 czerwca 1398 r.

Akta wizytacji archidiakonatu uniejowskiego i terytorium wieluńskiego z lat 1761–1763 pochodzące z wizytacji generalnej zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze parafialnej (od 1528 r.). Informują o kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba apostoła (wymieniając 13 ołtarzy). Zawierają wykaz książek kościoła parafialnego (36 dzieł). Podają informacje o prepozyturze szpitalnej fundowanej w 1540 r. z kościołem pw. Trójcy Świętej, Bożego Ciała, św. Hipolita męczennika i Towarzyszy oraz św. Leonarda opata. Ponadto informują o zbudowanym w 1740 r. kościele pw. św. Idziego opata położonym w wsi Stary Szadek, położonej na terenie parafii Szadek.

Akta wizytacji dekanatów: szadkowskiego, warckiego i uniejowskiego z 1779 r., pochodzące z wizytacji generalnej, zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze parafialnej. Opisują kościół parafialny (sprzed 1300 r.) pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba apostoła, konsekrowany w 1335 r. przez arcybiskupa Janisława, liczący 13 ołtarzy. Akta zawierają wykaz książek biblioteki kościoła parafialnego (33 dzieła). Informują o zbudowanym w 1740 r. kościele pw. św. Idziego opata, położonym w Starym Szadku. Podają informacje o prepozyturze szpitalnej, erygowanej w 1540 r. z kościołem pw. Trójcy Świętej, Bożego Ciała, św. Hipolita męczennika i św. Leonarda opata, zlokalizowanym przy drodze wiodącej do Uniejowa. Wymieniają dekrety reformacyjne dla dekanatu szadkowskiego, w tym dla Szadku. Podają również, iż dziekanem dekanatu szadkowskiego od 1769 r. był ks. Klemens Godziemba Czyż, od 1766 r. miejscowy prepozyt, urodzony w 1728 r.

Akta wizytacji dekanatu Szadkowskiego, położonego w archidiakonacie uniejowskim z 1788 r., pochodzące z wizytacji dziekańskiej specjalnej, zawierają informacje o znajdującej się w Szadku prepozyturze parafialnej fundowanej, w 1500 r. przez Jarosława Łaskiego wojewodę łęczyckiego, erygowanej w 1506 r. przez arcybiskupa Boryszewskiego. Opisują kościół parafialny, liczący 13 ołtarzy pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba apostoła

(wystawiony przed 1300 r.), konsekrowany w 1335 r. przez arcybiskupa Janisława, odnowiony staraniem prepozyta Rafała Wargawskiego w 1551. Informują o bibliotece kościoła parafialnego, posiadającej swój katalog (niewciągnięty do niniejszych akt). Wymieniają 5 bractw funkcjonujących przy kościele. Podają informacje o prepozyturze szpitalnej, fundowanej przez szlachciankę Elżbietę Wolską za zgodą króla Zygmunta Starego, z kościołem względnie kaplicą pw. Trójcy Świętej, zlokalizowanym na skraju miasta, przy drodze wiodącej do Uniejowa. Ponadto informują o kaplicy publicznej pw. św. Idziego opata, położonej w Wielkiej Wsi czyli w Starym Szadku, podobno starszej od kościoła parafialnego, wówczas odnowionej nakładem Daniela Sucheckiego, starosty szadkowskiego.

Resztki akt wizytacji dziekańskiej specjalnej dekanatu szadkowskiego przeprowadzonej przypuszczalnie w 1801 r. z polecenia administratora generalnego archidiecezji Franciszka Malczewskiego przez miejscowego dziekana Michała Źdzenickiego, wzmiankują Szadek w części personalnej tych akt.

Odpowiedzi parafii i klasztorów dekanatu szadkowskiego z 1802 r. na pytania rządu pruskiego zawierają m. in. „*odpowiedź na punkta z parafii miasta Szadku...*”.

Kolejne akta to opisy stanu parafii i klasztorów dekanatu szadkowskiego z uwzględnieniem statystyki ludności, wykazem inwentarza kościelnego i beneficjalnego oraz z podaniem dochodów. Zostały sporządzone z nakazu Konsystorza Generalnego Łowickiego przez proboszczów i gwardianów w 1802 r. i uwierzytelnione tylko przez nich samych. Zawierają informacje o znajdującej się w Szadku podupadłej prepozyturze parafialnej oraz o prepozyturze szpitalnej z kościołem pw. Ducha św. „*zajętym na magazyn mączny*”.

Akta wizytacji dekanatów: szadkowskiego (z kolegiatą łaską) i lutomińskiego z 1811 r., podają informacje o Szadku wizytowanym 6 października 1811 r. Akta wspominają o wygasłej prepozyturze parafialnej w tym mieście. Informują, iż kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i mający za patrona św. Jakuba apostoła częściowo „zgorzał” w 1802 r. W kościele znajdowało się podczas wizytacji 7 oltarzy. Wzmiankują również metryki parafii Szadek: „*metryki chrztów, ślubów i zmarłych od r.*

1605 nieregularnie zapisywanych [było wówczas] jedenaście, od 1790, aż do dziś [tj. do 1811 r.] porządnie [sa] zapisywane”¹. Wizytacja wylicza również akta znajdujące się wówczas w archiwum parafialnym: opisuje 15 dokumentów pochodzących z lat 1630–1698 oraz podaje, iż przy kościele jest erekcja Joannis de Lasko.

Akta tej wizytacji podają informacje na temat gruntów i poddanych należących do probostwa oraz dochodów, w tym wysokość zbieranych dziesięcin. Czytamy m. in., iż „*Na przedmieściu szadkowskim Bobrownia zwanym jak erekcja opiewa, jest chłopów siedmiu do probostwa należących, którzy mają swoje wydzielone działki od proboszczów nadanych, które to działki między miejskimi równej długości jak miejskie. Po pogorzeli sami się pobudowali. Z tych chłopów trzech robi pieszo po dni trzy, reszta po dni dwa*”. Są również wzmiankowane dobra już wcześniej utracone przez probostwo: „*Należał do kościoła bór Ogrodzim zwany, lecz ten za zeszłego rządu odebrany [został], a zatem nie jest w stanie proboszcz puste pobudynki reparaować, tym więcej nowe stawiać, bo na opał tak dla siebie, księdza wikarego i czeladzi kupować musi*”².

Interesujące są dane o charakterze demograficznym. W punkcie drugim wizytacji czytamy: „*parafia szadkowska składa się z miasta Szadek i następných wsi z komunikujących...*”, a następnie wyliczonych jest 21 miejscowości z podaniem liczby dusz.

Wizytacja z 1811 r. wspomina ponadto kościółek szpitalny w mieście i kościółek pw. św. Idziego opata, położony za miastem. Wizytację parafii Szadek podpisał m. in. miejscowy dziekan Michał Żdzenicki.

W zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie znajdują się ponadto 2 księgi wizytacyjne, gdzie również są informacje o Szadku.

Pierwsza z nich nosi tytuł *Akta nadzwyczajnych wizytacji dziekańskich dekanatów lutomińskiego i szadkowskiego, odbytych w ciągu lat 1798–1799 z polecenia arcybiskupa Ignacego*

¹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej: ADW], Akta Arcybiskupów Gnieźnieńskich [dalej: AAG], sygn. AAG. Wiz. 135, s. 655.

² ADW, AAG, sygn. AAG. Wiz. 135, s. 660–661.

Krasickiego przez miejscowych dziekanów: w pierwszym przez Wojciecha Stanisława Więclawskiego, w drugim Michala Żdźdenickiego. Akta te zawierają opis kościoła parafialnego szadkowskiego z 1798 r. Podają, iż kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba apostoła został zbudowany przed 1300 r., a konsekrowany w 1335 r. przez arcybiskupa Janisława. Kościół odnowiono staraniem proboszcza Rafała Wargawskiego w 1551. Kolejnej renowacji dokonał w 1788 r. prepozyt Michal Żdźdenicki. Wizytacja informuje o podupadłej prepozyturze. Wizytację parafii Szadek podpisał prepozyt i zarazem dziekan wspomniany Michal Żdźdenicki.

Informacje o Szadku zawierają również *Materiały do zredagowania dekretów reformacyjnych dla parafii dekanatów szadkowskiego i lutomierskiego, przesłane w roku 1811 przez opata Norbertanów w Witowie Wojciecha Kamińskiego po zwizytowaniu przez niego wspomnianych dekanatów, do Kurii Arcybiskupiej w Gnieźnie oraz bruliony tychże dekretów, opracowane na ich podstawie w r. 1812 przez arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego. W aktach tych zachował się dla Szadku brulion dekretu reformacyjnego z 4 kwietnia 1812 r. i materiał do dekretu reformacyjnego z 6 października 1811 r.*

Po ustaleniu w 1818 r. nowych granic diecezji parafia Szadek znalazła się wraz z większą częścią dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej w składzie diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej). Wizytacje z tego okresu są zgrupowane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku w zespole Akt Biskupów Kujawsko-Kaliskich. Wśród nich znajduje się księga pt. *Wizyta dziekańska dekanatu szadkowskiego odbyta w 1825 r.*

Księgę tę otwiera opis wizyty dziekańskiej kościoła parafialnego w mieście Szadku, odbytej 22 grudnia 1825 r. Opis dotyczy stanu kościoła parafialnego, który stanowiła świątynia murowana, potrzebująca nowych okien i wybielenia. Parafia istniała przed 1521 r., ale nie było wiadomo, przez kogo i kiedy świątynia została fundowana. Według tradycji była konsekrowana w 1335 r. przez arcybiskupa Janisława. Aktualnie prawo patronatu należało do rządu. Kościół spalił się w 1802 r. i pozostały jedynie uszkodzone sklepienia i filary. Patronem kościoła był św. Jakub apostoł. Kaplica św. Idziego znajdowała się na cmentarzu

grzebalnym za miastem. Tradycja głosiła, że w tym miejscu stał kościół parafialny. Przy kościółku szpitalnym był dawniej przytułek dla ubogich, w którym obok potrzebujących zamieszkiwał proboszcz szpitalny, a w drugiej ubodzy, ale w 1823 r., wbrew fundacji, zabrano przemocą jego dochody na rzecz Instytutu Miejskiego.

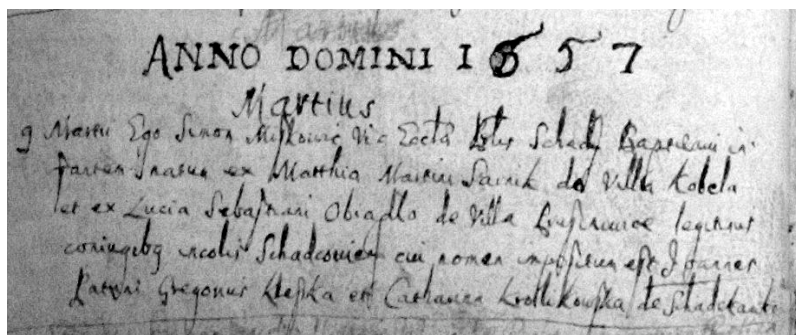
Parafia liczyła osób komunikujących 2560. W jej skład wchodziło miasto oraz 13 wsi szlacheckich i 4 rządowe, w których były 4 dwory. Szkoła parafialna utrzymywana była ze składki parafian. Proboszczem od lat 11, był Jan Leśniewski. Nie podano imienia wikariusza, podobnie jak organisty i dziada kościelnego. Ponadto opisano zabudowania i fundusze kościelne. Protokół podpisał i swoją pieczęcią opatrzył dziekan lutomierski, Wincenty Hojnowski. Dnia 22 grudnia 1825 r. dozór kościelny, wypełniając polecenia władz cywilnych, w obecności proboszcza Jana Leśniewskiego sporządził spis inwentarza parafii szadkowskiej. Protokół ten podpisał Jan Leśniewski, proboszcz, Jan Palcewski, Jan Szymański i Mateusz Woźniak, jako członkowie dozoru i dziekan lutomierski Wincenty Hojnowski, który też przystawił swoją pieczęć.

Również inne zespoły akt administracji kościelnej mogą zawierać informacje dotyczące Szadku, np. Akta Konsystorza Foralnego Uniejowskiego. Brak szczegółowych inwentarzy tych zespołów uniemożliwia jednak zorientowanie się w ich zawartości.

Kolejną grupą źródeł przechowywanych we Włocławku są akta metrykalne. Metrykalia stanowią bezcenne źródło do badań demograficznych, onomastycznych i genealogicznych. Metryki parafii Szadek zachowały się częściowo dla okresu staropolskiego. Połowy XVII w. sięgają metryki chrztów. Księgi chrztów zachowały się z lat 1653–1679, 1682–1703, 1734–1757, 1818–1841, 1826–1831, 1848–1869, 1947–1948, 1949–1950, 1950–1953, 1953–1954. Dla ciągłości badań genealogicznych nad pochodzeniem szadkowskich rodów szczególnie dotkliwy jest brak księgi chrztów z przelomu XVIII i XIX w., o której istnieniu wspomina zresztą wspomniana wizytacja z 1811 r. Najstarsze metryki ślubów sięgają pierwszej połowy XVIII w. są to kolejno księgi z lat 1723–1776, 1777–1803, 1826–1836, 1947–1951 oraz księga zapowiedzi z lat 1826–1847. Księgi zmarłych obejmują lata

1826–1835, 1947–1951. Metryki łączne (chrztów, ślubów i zmarłych) zawiera księga z 1834 r. Ponadto zachowała się księga nawróconych z lat 1888–1947.

Na podstawie metryk można ustalić rotacje nazwisk funkcjonujących w Szadku oraz wykazać trwałość niektórych spośród nich na przestrzeni ostatnich 350 lat. Już w 1653 r. występują w zapisach metrykalnych takie nazwiska, jak np. Zaborowski, Kolad (Anna Koladka), Adamowic, Sarnik.

Rys. 1: Metryka chrztu z 1657 r.

Źródło: Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Księgi metrykalne parafii Szadek, sygn. 1, s. 62.

Wyżej wymienione księgi metrykalne proboszcz spisywał po łacinie obok akt stanu cywilnego, które w XIX w. tworzył na potrzeby administracji państwowej w języku polskim, a następnie rosyjskim. Duplikaty akt stanu cywilnego z XIX w. znajdują się obecnie w Archiwum Państwowym w Łodzi. Unikaty tych akt pozostawały w kancelarii parafialnej. Nie posiada ich jednak kancelaria parafialna w Szadku i nie figurują w inwentarzu w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku.

Inwentarz kartkowy metryk Archiwum Diecezjalnego we Włocławku nie uwzględnia księgi zmarłych z lat 1809–1825, która została przekazana przez Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi w ramach ekstradycji akt do Włocławka 6 października 1997 r. Wówczas wysłano wraz z szadkowskimi metrykami również akta przepisów policyjnych Szadku z lat 1818–1867, które teoretycznie powinny znajdować się obecnie we Włocławku.

Dokumentacja wytworzona w parafii Szadek została w większości przewieziona do Włocławka. Wstępem do akcji koncentracji ksiąg parafialnych z terenu diecezji włocławskiej był spis dokumentacji sporządzonej do 1900 r., a przechowywanej w poszczególnych archiwach parafialnych, w tym w szadkowskim w latach 1960–1962. Przewiezienie ksiąg parafialnych do archiwum diecezjalnego nastąpiło w latach 1978–1981³.

Według rocznika diecezji włocławskiej z 2000 r., archiwum parafialne w Szadku posiadało księgi metrykalne urodzonych z lat 1900–1939, 1940–1941 i od 1945 r., księgi ślubów z lat 1900–1939 i od 1945 r., zmarłych z lat 1900–1939 i od 1945 r. Znajdowały się w nim również protokoły wizytacji z lat 1913, 1932, 1956, 1957, 1963, 1969, 1974, 1980, 1985, 1991, 1996. Ponadto księgi ogłoszeń od 1978 r. i kronika parafii od 1978 r. Archiwum parafialne w Szadku obecnie (2005 r.) zawiera jedynie księgi od 1945 r. W Archiwum Diecezjalnym we Włocławku powinny zatem znajdować się wyżej wymienione księgi i dokumenty pochodzące z pierwszej połowy XX w.

W zbiorach prywatnych ks. proboszcza parafii Szadek są cenne źródła ikonograficzne do dziejów Szadku, m. in. obrazy przedstawiające kościół parafialny w Szadku w 1655 r. wraz z panoramą miasta oraz nieistniejący już kościół św. Ducha.

Miejsca przechowywania części dokumentów kościelnych wykazanych w spisach powojennych, nie ustalono. Dotyczy to m. in. dokumentacji figurującej w spisie archiwaliów parafii Szadek, przeprowadzonym w 1960 r.⁴ Wykazano w nim rękopisy, a wśród nich księgę związaną z działalnością sądową wójta. Księga ta nosiła tytuł *Actionum advocacialium... vitatis Schade, Judicia magna celebratum est, feria sexta post. Galii Proxima, Anno Domini 1554. Per nobilem*. W rubryce autor podano nazwisko Piotr Świerczowski. Poniżej wykaz uwzględnia również kronikę z lat

³ W. Kujawski, *Zabezpieczenie archiwów parafialnych na przykładzie diecezji włocławskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” [dalej: ABMK] 2001, t. 75, s. 153–160.

⁴ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Rejestracja archiwaliów i starych druków na terenie diecezji włocławskiej, przeprowadzona pod protektoratem ks. biskupa Antoniego Pawłowskiego przez ks. prof. Stanisława Librowskiego przy pomocy studentów Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1960–1962 (przedstawiająca stan aktualny zasobów), k. 272.

1930–1938. Nie opisuje jej jednak ks. Librowski w swym artykule (opublikowanym kilka lat później) dotyczącym zachowanych kronik parafialnych⁵.

W zasobie archiwum we Włocławku zachowała się również księga *Bractwa bożego ciała i pięciu ran pana naszego Jezusa Chrystusa*. Zawiera wpisy z lat 1808–1894. Interesujące są w niej m. in. wykazy nazwisk członków bractwa, przyjmowanych na przestrzeni XIX w., w tym informacje o ich usunięciu. Są tu wymienione nazwiska: Adamowiczów, Godzińskich, Wrońskich, Kobusiewiczów, Rudeckich, Woszczalskich, Szymańskich, Cichorskich, Malinowskich i in. W księdze znajdują się również karty z zapisami pochodzącymi z XVII w., a dotyczącymi tegoż bractwa.

We Włocławku zgromadzone są również *Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej*. Dla dekanatu szadkowskiego zachowało się 10 ksiąg powstałych w XIX w. Księga z 1857 r. dotyczy spisu tabelarycznego majątku parafii Strońsko, kolejne dwie z lat 1826–1840 i 1841–1853 to dzienniki registratury. Pozostałe księgi to: akta różne dziekańskie z lat 1810–1866, akta dotyczące funduszy kościelnych z lat 1814–1867, akta kongregacji dekanalnych z lat 1815–1867, akta dotyczące funduszy i dozorów kościelnych z lat 1817–1865, akta dotyczące cmentarzy i ich funduszy z lat 1819–1859, akta dotyczące prenumerat z lat 1837–1867, spis majątków duchownych dekanatu z lat 1856–1860.

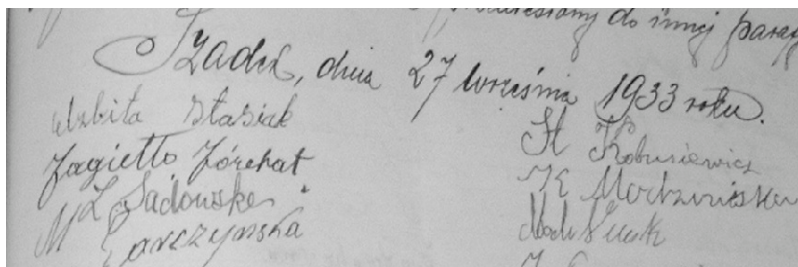
Akta różne dziekańskie zawierają m. in. wykazy duchowieństwa dekanalnego. Na ich podstawie można opracować krótkie biogramy lokalnych księży. Poza datą urodzenia, podane są informacje o wykształceniu, o święceniach kapłańskich, kolejnych placówkach duszpasterskich, tytułach, sprawowanych funkcjach. W jednym z wykazów jest rubryka podająca informacje o miejscu pobytu i zajęciach duchownego w czasie powstania listopadowego.

Interesujące dla ustalenia zasobu ówczesnego archiwum dziekańskiego są protokoły przejęcia akt dziekańskich przez następców po osobach ustępujących ze stanowiska dziekana. W

⁵ S. Librowski, Zachowane kroniki parafialne z terenu diecezji włocławskiej z lat 1901–1939 oraz ich wartość jako źródła historycznego, ABMK 1969, t. 18, s. 7.

1826 r. ks. Jan Gawelczyk po ustępującym dziekanie ks. Janie Leśniewskim przejął 12 woluminów akt dziekańskich. W czasie jego urzędowania składnica akt kilkakrotnie powiększyła swe rozmiary. W 1854 r., gdy ks. Wincenty Krupski objął urząd dziekana po ustępującym ks. Janie Gawelczykowi przejął aż 63 woluminy akt. Trzeba przy tym zaznaczyć, że nie zawsze dziekanem szadzkowskim był proboszcz parafii Szadek, co powodowało wędrówkę tych akt po terenie dekanatu.

Akta różne zawierają również wykaz bractw religijnych, funkcjonujących przy kościołach w dekanacie szadzkowskim. Na akta dziekańskie w większości składają się pisma rozsyłane przez dziekana do podległych mu proboszczów. Ponadto zawierają one korespondencje dziekana z instytucjami i osobami duchownymi i świeckimi, np. z Konsystorzem Generalnym Kaliskim, infulatem i proboszczem Łasku, naczelnikiem powiatu sieradzkiego, budowniczym tegoż powiatu itd.

Rys. 2. Podpisy mieszkańców Szadku pod petycją z 1933 r.

Źródło: Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku, sygn. AKDW1 pers. 416, k. 53

Kolejny zespół to *Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku*, które zawierają m. in. akta personalne księży, w tym proboszczów parafii Szadek. Dokumentacja ta może stanowić interesujące źródło nie tylko jako podstawa do tworzenia biogramów rządców parafii, ale również do dziejów samej parafii. Akta ks. Jana Stanisława Żaka (1870–1944) zawierają m. in. petycje parafian Szadzkowskich, kierowane do biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej, a następnie włocławskiej. Jedna z nich zawiera autografy kilkuset (!) parafian w tym wielu mieszkańców Szadku. Pod petycją z 1933 r. podpisali się parafianie m. in. o nazwiskach: Stasiak, Jagiello, Kupś,

Olewiński, Kobusiewicz, Domagalski, Szuster, Królewski, Kluszczyński, Cichorski, Suliński, Nowak, Łazuchiewicz, Zięba, Pietrzak, Pawlak, Rudecki. Jest to zapewne jedno z niewielu źródeł, które przechowało tak liczne odręczne podpisy ówczesnych mieszkańców.

Zespół Akt Kurii Diecezjalnej we Włocławku zawiera również teczek z aktami poszczególnych parafii, w tym parafii Szadek z lat 1920–1939. Akta te zawierają prośby o dyspensę z powodu pokrewieństwa lub powinowactwa między osobami pragnącymi zawrzeć związek małżeński. Są to zatem ciekawe materiały do genealogii tych rodzin, jak również dotyczące świadomości ówczesnych parafian na temat wzajemnych więzów krwi. Do sądu biskupiego kierowano również prośby o unieważnienie małżeństwa. W 1922 r. prosił o anulowanie małżeństwa parafianin, którego żona w czasie jego służby wojskowej związała się z innym mężczyzną i urodziła w tym czasie dwójkę dzieci. W 1925 r. parafianka Józefa Kaczmarska skierowała do kurii prośbę o unieważnienie małżeństwa z powodu braku informacji o mężu, który nie wrócił po wojnie. Prośba ta była poparta prywatną korespondencją małżonków, która została wpięta w niniejszą teczkę parafii Szadek. W aktach jest również prośba parafianina katolika, który zawarł małżeństwo w cerkwi prawosławnej, o legalizację związku w kościele katolickim.

W aktach parafii Szadek znajdują się również echa ówczesnych (w 1921 r.) zmian granic parafii. Akta zawierają petycje m. in. mieszkańców wsi Chostrzewy z prośbą o przydzielenie do odległego o 4 km kościoła w Szadku i odłączenie ich wsi od kościoła parafialnego w Maryniu, odległego o 8 km. Pismo to pozytywnie rozpatrzono w przeciwieństwie do prośby mieszkańców wsi Borki, którzy nie chcieli odłączenia od parafii Szadek i przydzielenia swej miejscowości do parafii Zyгры. Petycje te zawierają oczywiście kilkadziesiąt autografów mieszkańców wymienionych wsi.

W aktach parafii Szadek znajdują się również wzmianki dotyczące nauczania religii w szkole powszechnej. Z pisma kuratora łódzkiego przesłanego 13 października 1924 r. do kurii można np. dowiedzieć się, iż w szkole powszechnej w Szadku były wówczas 24 godziny nauki religii tygodniowo.

Opisane źródła nie stanowią kompletnego wykazu archiwaliów dotyczących Szadku. Wynika to m.in. z braku inwentarzy czy sumariuszy dotyczących niektórych zespołów akt. Brak tego typu pomocy archiwalnych utrudnia odszukanie poszczególnych dokumentów dotyczących Szadku, znajdujących się nieraz w opasłych tomach. Ponadto źródła do dziejów Szadku mogą być w wielu instytucjach kościelnych. W poszukiwaniach informacji na temat dokumentacji znajdującej się w posiadaniu administracji kościelnej, autor sprawdził zasoby archiwów, które z racji powiązań administracyjnych, w przeszłości i obecnie przechowują, bądź mogą przechowywać źródła o wspomnianej treści. Odbył kwerendy w kilku archiwach archidiecezjalnych tj. w Łodzi, Gnieźnie, Częstochowie oraz w Diecezjalnym we Włocławku. Zasięgał rady tamtejszych ks. dyrektorów, czerpał wiadomości z publikowanych pomocy archiwalnych oraz wertował poszczególne jednostki archiwalne, które potencjalnie mogły zawierać informacje dotyczące Szadku. Autor korzystał również z uprzejmości ks. dziekana, proboszcza Szadku⁶, za co wyraża serdeczne podziękowanie.

Słownik terminów

Administrator generalny – duchowny, któremu zlecono czasowy zarząd diecezją z powodu zawakowania stolicy biskupiej lub braku możliwości wykonywania rządów przez biskupa.

Archidiakoniat – urząd i jednostka terytorialna administracji diecezjalnej (grupująca np. kilka dekanatów), na której czele stał archidiakon, zniesiony w XIX w.

Beneficjum – urząd kościelny z własnym uposażeniem.

Bractwo kościelne – konfraternia, zrzeszenie religijne erygowane formalnym dekretem przez władze kościelne i pozostające pod jej zwierzchnością jako stała fundacja mająca osobowość prawną, własną administrację oraz statuty regulujące jej strukturę, charakter, cele.

⁶ Ks. prał. dra Andrzeja Ciapińskiego.

Brulion – brudnopis przygotowany do sporządzenia zeń wersji czystopisowej.

Choraży warszawski – urząd ziemski, tytularny w XVII w.

Dekrety reformacyjne – zalecenia powizytacyjne ze strony zwierzchnika w stosunku do wizytowanego.

Dozór kościelny – instytucja powołana w XIX w., składająca się z duchownego i kilku osób świeckich, sprawująca kontrolę finansową nad danym probostwem.

Dziennik registratury, podawczy – księga kancelaryjna, służąca do rejestrowania pism przyjmowanych lub wysyłanych przez kancelarię.

Erekcja – akt prawny kompetentnego przełożonego kościelnego, powołujący do istnienia urząd, instytucję kościelną (kościół), stowarzyszenie kościelne.

Infulat – duchowny, nie będący biskupem, posiadający przywilej używania ubioru biskupa (m. in. Infuly, czyli opaski na głowę) przy sprawowaniu mszy św. i innych obrzędach.

Ingrosacja, aktywacja – wpisanie do ksiąg wierzytelnych danego tekstu w celu nadania mu cech wiarytelności.

Inwentarz (zespołu archiwalnego) – opis jednostek archiwalnych wchodzących w skład zespołu archiwalnego.

Kolegiata – kościół, przy którym znajduje się kapituła kanoników (kolegium duchownych).

Kongregacje dekanalne – zjazdy duchowieństwa dekanalnego, zwolowane przez dziekana, służące kontroli kleru i omówieniu spraw poszczególnych parafii, na których m. in. odczytywano ustawy synodalne, rewidowano księgi metrykalne.

Konsekracja kościoła – poświęcenie kościoła.

Konsystorz – rada grupująca współpracowników biskupa, wikariusza generalnego lub oficjała, która zajmowała się sprawami administracyjnymi, sądowymi, zleconymi przez biskupa lub oficjała.

Laudum – uchwała sejmiku ziemskiego.

Prawo niemieckie w odmianie magdeburskiej – najbardziej rozpowszechniony w Polsce wariant prawa niemieckiego, opierający się na zwyczajach prawnych, obowiązujących w Magdeburgu.

Prebenda – dobra kościelne lub dochody otrzymywane przez duchownego, jako wynagrodzenie za spełnianie obowiązki, beneficjum.

Prepozytura – urząd i godność proboszcza katedralnego, probostwo.

Sumariusz – zestawienie streszczeń aktów i dokumentów danego zespołu archiwalnego lub jego części.

Wizytacja – urzędowe odwiedziny dokonane przez władzę zwierzchnią lub jej delegata w celu przeprowadzenia kontroli działalności instytucji; wizytacje kanoniczne ze względu na rangę dzielą się na: generalne (przeprowadzane przez arcybiskupów lub ich delegatów np. archidiakonów, kanoników, dziekanów, którzy posiadali prawo wystawiania dekretów reformacyjnych), archidiakońskie (odbywane przez archidiakonów co 3 lata na podległym im obszarze, tj. w archidiakonacie, bez prawa wystawiania dekretów reformacyjnych), dziekańskie zwykłe (przeprowadzane corocznie przez dziekanów w swych dekanatach, niewymagające dekretów reformacyjnych) i specjalne, nadzwyczajne tj. ekstraordynaryjne (przeprowadzane przez dziekanów na podległym im obszarze, na szczególne polecenie ordynariusza, z prawem wystawiania dekretów reformacyjnych).

Wojski większy – urząd ziemski, tytułarny w XVII w.

Literatura

Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Dokumenty samoistne, Akta Arcybiskupów Gnieźnieńskich, Akta Biskupów Kujawsko-Kaliskich, Księgi metrykalne parafii Szadek, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Akta parafii Szadek, Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku.

Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Rejestracja archiwaliów i starych druków na terenie diecezji włocławskiej przeprowadzona pod protektoratem ks. biskupa Antoniego Pawłowskiego przez ks. prof. Stanisława Librowskiego przy pomocy studentów Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1960–1962 (przedstawiająca stan aktualny zasobów).

Diecezja Włocławska 2000, oprac. W. Frątczak, W. Kujawski, A. Poniński i in., Włocławek 2001.

Kujawski W., *Repertorium ksiąg wizytacyjnych diecezji kujawsko-kaliskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2000, t. 74, s. 263–414.

Kujawski W., *Zabezpieczenie archiwów parafialnych na przykładzie diecezji włocławskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2001, t. 75, s. 153–160.

Librowski S., *Zachowane kroniki parafialne z terenu diecezji włocławskiej z lat 1901–1939 oraz ich wartość jako źródła historycznego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, t. 18, s. 5–46.

Librowski S., *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1974–1976, t. 28–33.

Librowski S., *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Dokumenty samoistne*, t. 2, 6, 7, Włocławek 1995, 1997, 1999.